

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ ПРИ ПЕРЕГЛЯДІ ЗАОЧНОГО РІШЕННЯ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ

DISCRETIONARY POWERS OF THE COURT WHEN REVIEWING A DECISION IN ABSENTIA UNDER CIVIL JURISDICTION: PROBLEMS OF LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Угриновська О.І., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівський національний університет імені Івана Франка

Віцькар А.С., помічник судді
Личаківський районний суд м. Львова

Стаття присвячена теоретико-правовому аналізу дискреційних повноважень суду щодо перегляду заочного рішення в порядку цивільного судочинства, часовим межах реалізації права на перегляд та правовим наслідкам їх пропуску. Зважаючи на тривалий період функціонування в ЦПК України процесуального інституту заочного розгляду справи наголошено на існуванні та застосуванні судовою практикою до 09 листопада 2021 року єдиного підходу у вирішенні питання пропуску відповідачем строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення та відсутності підстав для його поновлення. Проаналізувавши мотивувальну частину постанови Великої Палати Верховного Суду від 09 листопада 2021 року, виокремлено основні обставини, які стали підставою для формування колегією суддів Великої Палати відповідного висновку щодо правових наслідків та відповідно дій суду у випадку подачі заяви про перегляд заочного рішення з пропуском строку та відсутності підстав для його поновлення. З урахуванням сформованої 09 листопада 2021 року Великою Палатою Верховного Суду у справі № 214/5505/16 (Провадження № 14-74цс21) правової позиції, згідно якої суд залишає заяву про перегляд заочного рішення, подану поза межами визначеного законом строку та за відсутності підстав для його поновлення, без задоволення, надано правову оцінку правовій природі строку на подання зазначеної заяви, який з урахуванням ст. 120 ЦПК України з впевненістю можна віднести до процесуальних строків. Окрім того, досліджено законодавчо закріплені в ЦПК України вимоги до заяви про перегляд заочного рішення і з урахуванням цього сформовано критерії «належно оформленої» заяви про перегляд заочного рішення, яка в силу ст. 286 ЦПК України підлягає прийняттю судом до розгляду по суті. Крім призму правової природи інституту заочного розгляду справи, який є своєрідною процесуальною санкцією для відповідача та відповідно передбачає у зв'язку із цим для відповідача певні обмеження в процедурі оскарження такого рішення, зокрема в частині законодавчого встановлення строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення, висловлено думку про те, що залишення без розгляду заяви про перегляд заочного рішення з підстав пропуску, встановленого законом строку на подання, не може бути розцінено як порушення прав відповідача і позбавлення його права на оскарження рішення в загальному порядку. З урахуванням закріплених у ст.288 ЦПК України підстав для постановлення судового рішення за результатами розгляду заяви про перегляд заочного рішення по суті, наголошено на неможливості постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення з підстав пропуску визначеного законом строку та за відсутності підстав для його поновлення.

Ключові слова: заява про перегляду заочного рішення, процесуальний строк, відповідач.

The article is devoted to the theoretical and legal analysis of the discretionary powers of the court regarding the review of a decision in absentia in civil proceedings, the time limits for the exercise of the right to review and the legal consequences of their omission. Taking into account the long period of operation of the procedural institute of absentee consideration of the case in the Civil Procedure Code of Ukraine, the existence and application by judicial practice until November 9, 2021 of a unified approach to solving the issue of the defendant missing the deadline for submitting an application for review of the absentee decision and the absence of grounds for its renewal is emphasized. Having analyzed the motivational part of the resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated November 9, 2021, the main circumstances that became the basis for the formation of the panel of judges of the Grand Chamber of the appropriate conclusion regarding the legal consequences and, accordingly, the actions of the court in the case of submitting an application for review of the decision in absentia with a missed deadline and lack of grounds, are highlighted for its renewal. Taking into account the legal position formed on November 9, 2021 by the Grand Chamber of the Supreme Court in case No. 214/5505/16 (Proceedings No. 14-74цс21), according to which the court leaves an application for review of a decision in absentia submitted outside the time limit specified by law and in the absence of grounds for its renewal, without satisfaction, a legal assessment was given to the legal nature of the deadline for submitting the specified application, which, taking into account Article 120 of the Civil Procedure Code of Ukraine, can be confidently attributed to procedural deadlines. In addition, the requirements for the application for the review of a decision in absentia, established by law in the Civil Procedure Code of Ukraine, were studied and, taking this into account, the criteria of a "properly executed" application for the review of a decision in absentia were formed, which, by virtue of Article 286 of the Civil Code of Ukraine, is subject to acceptance by the court for review on the merits. Through the prism of the legal nature of the institution of absentee hearing, which is a kind of procedural sanction for the defendant and, accordingly, provides for the defendant certain limitations in the procedure of appealing such a decision, in particular in terms of the legislative establishment of the deadline for submitting an application for review of the absentee decision, expressed the opinion that the failure to review an application for review of a decision in absentia on the grounds of missing the statutory deadline for filing cannot be considered a violation of the defendant's rights and deprivation of his right to appeal the decision in general. Taking into account the grounds laid down in Article 288 of the Civil Procedure Code of Ukraine for issuing a court decision based on the results of consideration of an application for review of a decision in absentia on the merits, it is emphasized the impossibility of issuing a decision to leave an application for review of a decision in absentia without satisfaction on the grounds of missing the deadline specified by law and in the absence of grounds for its renewal.

Key words: application for review of a decision in absentia, procedural term, defendant.

Заочне провадження у цивільних справах широко застосовується у різних правових системах світу у зв'язку з необхідністю забезпечувати ефективність та своєчасність цивільного судочинства. Інститут заочного рішення на

теренах сучасної України відомий ще з середини ХІХ століття, коли був уперше запроваджений Статутом цивільного судочинства у процесі судової реформи 1864 року. Цей інститут був передбачений і ЦПК 1924 року, однак

проіснував лише до 1929 року. І лише в положеннях Цивільного процесуального кодексу України, що набув чинності з 1 вересня 2005 року, було відновлено функціонування інституту заочного розгляду справи судом, за результатами якого ухвалюється заочне рішення суду.

Варто наголосити, що за понад 16-літню історію функціонування процесуального інституту заочного розгляду справи, незважаючи на зміну редакцій ЦПК України, судовою практикою було напрацьовано єдиний та незмінний протягом вказаних років підхід до вирішення питання щодо дотримання строку на звернення до суду із заявою про перегляд заочного рішення та процесуальних наслідків для відповідача у випадку їх недотримання з неповажних причин, а саме: заява відповідача про перегляд заочного рішення підлягала залишенню без розгляду.

Однак, 09 листопада 2021 року Великою Палатою Верховного Суду було постановлено резонансну постанову у справі № 214/5505/16 (Провадження № 14-74цс21). Резонансність зазначеної постанови полягає в тому, що сформульовані Великою Палатою висновки кардинально змінили раніше напрацьований практикою та підкріплений теоретичним підґрунтям підхід щодо правових наслідків, а відтак дій суду у випадку подачі заяви про перегляд заочного рішення з порушенням, передбаченого ЦПК України, строку та за відсутності правових підстав для поновлення такого за клопотанням відповідача.

Так, у зазначеній вище постанові Велика Палата сформулювала висновок, відповідно до якого *суд першої інстанції внаслідок подачі відповідачем заяви про перегляд заочного рішення поза межами визначеного законом строку та за відсутності підстав для його поновлення має відповідно до вимог ЦПК України не залишати заяву про перегляд заочного рішення без розгляду* на стадії її прийняття судом до розгляду, *а залишити цю заяву без задоволення після прийняття її судом до розгляду на предмет дотримання строку її подання.*

А тому для забезпечення єдності судової практики щодо застосування приписів Глави 11 Розділу III ЦПК України до порядку розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої поза межами встановленого строку, Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку, сформульованого у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 січня 2021 року у справі № 1519/2-4031/11. *Суть відступу полягає у тому, що суд приймає до розгляду належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення незалежно від пропуску строку на її подання та залишає цю заяву без задоволення у разі, якщо нема підстав для поновлення вказаного строку (пункт 35 постанови) [1].*

Як вбачається з мотивувальної частини постанови Великої Палати від 09 листопада 2021 року, формулюючи зазначений вище висновок щодо правових наслідків та відповідно дій суду у випадку подачі заяви про перегляд заочного рішення з пропуском строку та відсутності підстав для його поновлення, судді Великої Палати обґрунтували свою позицію, опираючись на наступні обставини (висновки).

По-перше, враховуючи положення речення першого частини першої ст. 286 ЦПК України щодо прийняття судом до розгляду лише належно оформленої заяви про перегляд заочного рішення, Велика Палата висувала про те, що в розумінні ЦПК України належно оформленою заявою про перегляд заочного рішення є заява, яка подана з чітким дотриманням вимог частин 1–7 ст. 285 ЦПК України щодо форми та змісту такої заяви (пункти 19–22 постанови). Крім того, покликавшись на положення ч. 8 ст. 285 ЦПК України та відповідним чином трактуючи таке, Велика Палата наголосила, що цей припис треба розуміти як такий, який стосується невиконання саме тих вимог, що передбачені у частинах першій – сьомій статті 285 ЦПК України. Якщо учасник

справи оформив заяву про перегляд заочного рішення без дотримання саме вказаних вимог, тобто неналежно, до цієї заяви застосовуються положення статті 185 ЦПК України. В інших випадках її положення до заяви про перегляд заочного рішення незастосовні.

По-друге, врахувавши положення ст. 126 ЦПК України, згідно з якою право на вчинення процесуальної дії втрачається із закінченням строку, встановленого законом або судом, а документи, подані після закінчення процесуальних строків, залишаються без розгляду, крім випадків, передбачених цим Кодексом, *Велика Палата висувала наступне. Не у всіх випадках, коли до суду надійшли документи після спливу процесуального строку, ці документи слід залишати без розгляду. Так, якщо відповідач подав заяву про перегляд заочного рішення поза межами встановлених частинами другою та третьою статті 284 ЦПК України строків, то це згідно з положеннями Глави 11 Розділу III ЦПК України не звільняє суд від обов'язку застосувати порядок, визначений у статті 287 ЦПК України, та постановити через пропуск строку на подання заяви про перегляд заочного рішення ухвалу про залишення цієї заяви без задоволення, якщо немає підстав для задоволення заяви про поновлення відповідного строку (пункт 24 постанови) [1].*

До цього висновку Велика Палата прийшла з урахуванням того, що оскільки кожна належно оформлена заяву про перегляд заочного рішення, суд зобов'язаний згідно з реченням першим частини першої статті 286 ЦПК України прийняти та невідкладно надіслати її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи, то немає ґрунтовних підстав вважати, що визначений статтею 287 ЦПК України порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення застосовний тільки до розгляду суті цієї заяви та незастосовний до розгляду на предмет дотримання строку її подання. Тому, оскільки спеціальне правове регулювання, передбачене Главою 11 Розділу III ЦПК України, охоплює порядок розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої поза межами встановленого строку, то немає підстав залишати її без розгляду на підставі статті 126 ЦПК України. Крім того, процесуальний закон не передбачає, що суд, розглянувши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення (зокрема на предмет того, чи є підстави у зв'язку з пропуском строку на її подання розглядати цю заяву по суті), може вчинити інші дії, ніж передбачені у частині третій статті 287 ЦПК України. Тому у випадку, якщо суд вважатиме неможливим поновити строк на подання заяви про перегляд заочного рішення, він має залишити її з цієї підстави без задоволення (пункти 26–27 постанови) [1].

По-третє, формулюючи відповідний висновок Велика Палата очевидно переслідувала мету забезпечити відповідачу можливість в будь-якому випадку апеляційного оскарження заочного рішення в загальному порядку. Оскільки, як вбачається з аналізу пунктів 12.1.4, 28 постанови проблему в зазначеному питанні Велика Палата вбачала в тому, що саме у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, а не без розгляду, відповідач може оскаржити заочне рішення у загальному порядку, встановленому ЦПК України. А отже, без скасування ухвали суду про залишення без розгляду заяви відповідача про перегляд заочного рішення відповідач позбавлений можливості оскаржити заочне рішення у загальному порядку. Оскільки у цьому разі строк на апеляційне оскарження рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення (частина четверта статті 287 ЦПК України).

Попри висловлену Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 09 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16 (Провадження № 14-74цс21) позицію щодо правових наслідків подачі заяви про перегляд

заочного рішення поза межами строків, встановлених ЦПК України, та відповідних дій суду в таких справах аналіз судової практики та даних Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про те, що у вирішенні цього питання не все так однозначно. Оскільки починаючи з 10.11.2021 року по 31.12.2023 року в реєстрі зареєстровано 283 процесуальні документи – ухвали суду першої інстанції про залишення заяви про перегляд заочного рішення без розгляду з підстав пропуску строку на звернення та відсутності підстав для його поновлення. Більше того, і в наукових колах висловлювались зауваження щодо сформульованої Великою Палатою правової позиції [2].

Зазначене свідчить про те, що вказане питання потребує детального дослідження та остаточного вирішення для формування єдиної, науково обґрунтованої та справедливої правозастосовної практики.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 284 ЦПК України, заяву про перегляд заочного рішення може бути подано **протягом тридцяти днів з дня його проголошення** [3].

Очевидно, що для правильного визначення правових наслідків пропуску таких строків та дій суду необхідно перш за все визначитись з правовою природою строку на подачу заяву про перегляд заочного рішення.

Чинний процесуальний кодекс оперує правовою категорією процесуальних строків, однак поняття таких на законодавчому рівні не містить. Поряд з цим, стаття 120 ЦПК України, регулюючи питання видів процесуальних строків, зазначає про те, що строки, в межах яких вчиняються процесуальні дії, встановлюються законом, а якщо такі строки законом не визначені, – встановлюються судом. Таким чином, аналіз положень ст. 120 ЦПК України дає підстави для формування наступного поняття процесуальних строків. Процесуальний строк – це встановлений законом чи за певних обставин (не визначено законом) судом строк, в межах якого вчиняються процесуальні дії.

Звичайно, наукова доктрина оперує різноманітними визначеннями та трактуваннями поняття цивільних процесуальних строків. Зокрема, цивільний процесуальний строк як період часу або момент часу, встановлений законом або судом, протягом якого або до настання якого суд та учасники цивільного процесу повинні виконати певні процесуальні дії чи утриматися від виконання будь-яких процесуальних дій, трактує представник одеської школи права Ольховик Л. А. [4, с. 114]. При цьому творчий колектив в науково-практичному коментарі до ЦПК України, за загальною редакцією Василюк Н. В., Гулька Б. І., Кота О. О., зазначили про те, що процесуальний строк – це проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення певних процесуальних дій учасниками справи, іншими учасниками судового процесу, а в окремих випадках і особами, які не брали участь в справі [5, с. 260].

Однак, у даному випадку ми спираємось на імперативні правила, встановлені законодавцем, щодо правової природи процесуальних строків, оскільки саме від їхніх особливостей та ознак залежить правильна кваліфікація строку на подання заяви про перегляд заочного рішення.

Таким чином, можна стверджувати, що сутнісними законодавчими властивостями процесуального строку згідно положень ЦПК України (аналіз положень статтей 120–12 ЦПК України) є:

- Суб'єкт встановлення – встановлюється законом або за певних обставин судом;
- Функціональне призначення – спрямований на вчинення процесуальних дій;
- Суб'єкти щодо яких встановлюються процесуальні строки – учасники справи;
- Правові наслідки доведеності учасником справи поважності причин пропуску строку – пропущений процесуальний строк, встановлений законом, за наявності підстав підлягає поновленню, а встановлений судом процесуальний строк може бути продовжений;

– Імперативні правові наслідки пропуску строку, за недоведеності поважності причин пропуску такого – втрата права на вчинення процесуальної дії, подані документи залишаються без розгляду;

З урахуванням наведених вище та виокремлених основних законодавчих ознак процесуального строку можна прийти до висновку, що встановлений законодавцем в ч. 2 ст. 284 ЦПК України строк в розумінні ст. 120 ЦПК України є процесуальним строком, встановленим законом, на вчинення відповідачем, як учасником справи, відповідної процесуальної дії – подання заяви про перегляд заочного рішення.

Кваліфікація строку на подання заяви про перегляд заочного рішення як процесуального строку здійснюється і на рівні цивілістичної доктрини. Зокрема, вказану позицію підтримують такі вчені-процесуалісти, як Навроцька Ю. В. [6, с. 122], Комаров В. В. [7, с. 161], Кіреєва Н. О. [5, с. 261], Демків Р. Я. [8, с. 57] та ін.

Більше того, слід зазначити про те, що тлумачення положень ч. 2 ст. 284 ЦПК України з урахуванням принципу розумності та «методу чесного читання» свідчить, що закріплений в цій нормі 30-денний строк стосується **виключно** права відповідача на подання заяви і не свідчить, що подана відповідачем заява за відсутності інших процесуальних недоліків буде автоматично прийнята судом до розгляду по суті незалежно від дотримання цього строку.

Зважаючи на правову природу строку на подання заяви про перегляд заочного рішення, як процесуального строку, очевидним є необхідність застосування до такого положень ст. 127 ЦПК України з особливостями, передбаченими ч. 3, 4 ст. 284 ЦПК України, і що найважливіше положень ст. 126 ЦПК України в частині правових наслідків пропуску процесуальних строків, так як спеціальний розділ кодексу «Заочний розгляд справи» цього питання не врегулює.

З урахуванням ст. 126 ЦПК України в контексті ст. 284 ЦПК України у випадку пропуску строку, встановленого ст. 284 ЦПК України, відповідач у відповідності до ст. 126 ЦПК України втрачає право на вчинення процесуальної дії – подання заяви, а відповідно подання заяви про перегляд заочного рішення з порушенням встановленого ст. 284 ЦПК України строку не може бути підставою для її прийняття до розгляду і відмови з підстав пропуску строку, оскільки таке суперечитиме, як положенням ч. 2 ст. 126 ЦПК України, так і положенням ст. 287, 288 ЦПК України.

Хоча в постанові від 09.11.2021 року Велика Палата Верховного Суду і не оспорує правової природи строку на подання заяви про перегляд заочного рішення, як процесуального строку, однак висловлена нею позиція повністю нівелює положення статті 126 ЦПК України щодо правових наслідків пропуску процесуальних строків (залишення без розгляду документів), більше того Велика Палата фактично висловленою позицію передбачила зовсім інші, не передбачені процесуальним кодексом, процесуальні наслідки пропуску процесуальних строків, встановлених законом (залишення заяви без задоволення). При цьому, Великою Палатою не враховано ще однієї особливості процесуальних строків загалом. Зокрема, не враховано, що процесуальні строки відіграють важливу роль у системі судового захисту прав громадян, оскільки вони забезпечують стабільність і визначеність цивільних процесуальних правовідносин під час цивільного процесу [8, с. 62].

Відстоюючи позицію щодо необхідності саме залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, а не без розгляду, з підстав пропуску строку на звернення з такою Великою Палатою висувала про те, що вимога про додержання строку на звернення до суду із вказаною заявою не впливає на ознаку «належності оформлення» такої, що є основним для прийняття судом заяви про перегляд заочного рішення до розгляду.

У відповідності до ч. 1 ст. 286 ЦПК України, прийнявши належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення, суд невідкладно надсилає її копію та копії доданих до неї матеріалів іншим учасникам справи [3].

Закріплена положеннями ст. 286 ЦПК України процедура, тобто дії суду після прийняття заяви про перегляд заочного рішення, як видно зі змісту зазначеної статті стосуються **виключно належно оформленої заяви**. Очевидно, що належно оформленою заявою є заява, яка подана з дотриманням, передбаченого ст. 284 ЦПК України порядку та строку подання такої, а також відповідає закріпленям в ст. 285 ЦПК України вимогам щодо форми та змісту заяви про перегляд заочного рішення.

Аналогічної позиції притримувався і ККС ВС в постанові від 13 січня 2021 року у справі № 1519/2-4031/11, провадження № 61-13202св20, зазначивши, що лише у випадку подання належно оформленої заяви про перегляд заочного рішення, у строки, визначені статтею 284 ЦПК України (статтею 228 ЦПК України 2004 року), або з відповідним клопотанням про поновлення процесуального строку, передбаченого на звернення до суду із заявою про перегляд заочного рішення, яке позитивно розглянуто судом, можливо прийняти до розгляду заяву про перегляд заочного рішення та постановити ухвалу про залишення такої заяви без задоволення або скасувати заочне рішення і призначити справу до розгляду в загальному порядку (частина третя статті 287 ЦПК України) [13].

Тобто, належність оформлення заяви про перегляд заочного рішення слід трактувати ширше, аніж висловлено позицію Великою Палатою в постанові від 09 листопада 2021 року, в якій остання відступила від позиції висловленої у справі № 1519/2-4031/11.

Аналіз положень ст. 286 ЦПК України дає підстави стверджувати про те, що підставою застосування і реалізації такої є суворе та чітке дотримання відповідачем **вимог ст. 284–285 ЦПК України в сукупності**. Тобто, дотримання вимог ст. 284–285 ЦПК України в сукупності є передумовою для застосування положень ст. 286 ЦПК України. Вказане впливає ще й з того, що положення ст. 284–285 ЦПК України за своєю хронологічною послідовністю знаходяться перед ст. 286 ЦПК України, тобто передують такій. А тому застосування та реалізація ст. 286 ЦПК України є логічним та послідовним продовженням попередньо дотриманих положень ст. 284–285 ЦПК України в сукупності.

Таким чином, суд може констатувати факт подачі належно оформленої заяви про перегляд заочного рішення, а відтак вчиняти дії, передбачені ст. 286 ЦПК України щодо прийняття такої до розгляду, лише в тому випадку, якщо заява подана з дотриманням вимог щодо форми та змісту такої (ст. 285 ЦПК України), а також заява подана у строки, визначені ст. 284 ЦПК України, чи з відповідним клопотанням про поновлення процесуального строку, яке попереднього позитивно розглянуто судом.

Крім того, досить суперечливою з позиції норм процесуального кодексу виглядає можливість постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення з підстав пропуску строку на звернення до суду з такою. Стаття 287 ЦПК України передбачає лише два види процесуальних документів, які можуть бути прийняті **за результатами розгляду по суті заяви про перегляд заочного рішення**: ухвала про відмову в задоволенні заяви (ЦПК України її іменує як ухвала про залишення заяви без задоволення) та ухвала про задоволення заяви (скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду за правилами загального чи спрощеного позовного провадження). При цьому, аналіз положень ст. 288 ЦПК України дає підстави висувати про те, що передбачені ст. 287 ЦПК України види ухвал можуть бути постановлені **лише за результатами розгляду заяви по суті, а не з процесуальних питань**

(дотримання строку звернення до суду). Оскільки відповідно до ч. 1 ст. 288 ЦПК України заочне рішення підлягає скасуванню, якщо судом буде встановлено, що відповідач не з'явився в судові засідання та (або) не повідомив про причини неявки, а також не подав відзив на позовну заяву з поважних причин, і докази, на які він покликаться, мають істотне значення для правильного вирішення справи. Зазначені в ч. 1 ст. 288 ЦПК України підстави, які в теорії цивільного процесу називають матеріальною та процесуальною підставами, в сукупності є підставами, які підлягають дослідженню судом лише при розгляді справи по суті. Наявність таких підстав, підтвердження їх відповідними доказами є підставою для задоволення заяви, а не встановлення таких в процесі розгляду заяви по суті – відмови в задоволенні заяви.

Формуючи в постанові від 09 листопада 2021 року відповідну правову позицію **Велика Палата зробила наголос на тому, що така процесуальна конструкція вирішення питання пропуску відповідачем процесуального строку спрямована на забезпечення права та можливості відповідачу в будь-якому випадку апеляційного оскарження заочного рішення в загальному порядку**. Оскільки у відповідності до ч. 4 ст. 287 ЦПК України заочне рішення може бути оскаржене в загальному порядку, встановленому цим Кодексом, **лише у разі залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення**. У цьому разі строк на апеляційне оскарження рішення починає відраховуватися з дати постановлення ухвали про залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення.

І власне ось ця обставина, на нашу думку, викликає найбільше застережень, оскільки є своєрідною можливістю для відповідача обійти інститут процесуальних строків і тим самим знівелювати саму правову природу інституту заочного розгляду та відповідно ініціювати перегляд цілком ймовірно законного рішення, яке набрало законної сили, за умови неоскарження такого стороною позивача в загальному порядку.

У цьому аспекті варто наголосити на тих особливостях правової природи процесуального інституту заочного розгляду справи, які з незрозумілих причин Великою Палатою не враховані.

Інститут заочного розгляду і відповідно ухвалення заочного рішення є своєрідною процесуальною санкцією для відповідача. А відтак вказане тягне за собою певні обмеження в процедурі оскарження такого рішення, зокрема в частині законодавчого встановлення строку на подачу заяви про перегляд заочного рішення. Вказане обмеження покликане дисциплінувати відповідача та змусити його користуватися своїми процесуальними правами добросовісно та виконувати свої процесуальні обов'язки належним чином. А тому відповідач повинен бути готовим до тих наслідків, які передбачає застосування та реалізація процесуального інституту перегляду заочного рішення.

При цьому варто зауважити, що обгрунтоване застосування судами наслідків пропуску строків перегляду судових рішень не є порушенням права на доступ до суду. На вказаних висновках неодноразово наголошував у своїх рішеннях і Європейський суд з прав людини. Так Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначав, що право на звернення до суду, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним; воно може бути обмеженим, особливо щодо умов прийнятності скарги, оскільки за своєю природою це право вимагає регулювання з боку держави, яка щодо цього користується певними межами самостійного оцінювання (рішення в справі «МПП «Голуб» проти України» від 18 жовтня 2005 року). У рішенні від 03 квітня 2008 року у справі «Пономарьов проти України» ЄСПЛ вказав, що вирішення питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискретційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими. Від судів вимагається

вказувати підстави. Проте навіть тоді можливість поновлення не буде абсолютною, оскільки сторони в розумні інтервали часу мають вживати заходів, щоб дізнатись про стан відомого їм судового провадження. У кожній справі національні суди мають перевіряти, чи підстави для поновлення строків для оскарження виправдовують втручання у принцип *res judicata*, особливо коли національне законодавство не обмежує дискреційні повноваження судів ні в часі, ні в підставах для поновлення строків.

Вчені-процесуалісти неодноразово наголошували на зазначеній вище особливості інституту заочного розгляду і її впливові на особу відповідача.

Так, Ю. В. Навроцька зазначає проте, що якщо ж все-таки схилитися до думки, що заочний розгляд – це санкція, то на її думку, доцільно її обґрунтувати тим, що заочний розгляд виступає несприятливим процесуальним наслідком для відповідача, який не виконує обов'язок повідомляти суд про причини неявки в судові засідання. Заочний розгляд справи можна розглядати також і як санкцію за невиконання відповідачем, передбаченого ст. 27 ЦПК України (в старій редакції) його обов'язку добросовісно здійснювати свої процесуальні права та виконувати процесуальні обов'язки [2, с. 30]. Аналогічної позиції дотримуються і Я. Р. Даніленко, І. В. Атаманчук [9, с. 95].

Більше того, потрібно врахувати і те, що повернення до такої особливої процедури законодавця спонукала необхідність забезпечення справедливого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ для того, щоб гарантувати недопущення як зловживання процесуальними правами відповідачами, так і затягування цивільного судочинства. Крім того, введення цього інституту відповідає міжнародним стандартам. Зокрема, згідно із ч. 2 принципу 2 Додатку до Рекомендації № R (84) 5 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя, було рекомендовано: якщо в ході судового провадження сторона поводить себе недобросовісно і явно зловживає процедурою з очевидною метою затягнути провадження, суд має бути наділений повноваженнями невідкладно ухвалити рішення по суті справи [10, с. 52].

А відтак з впевненістю можна стверджувати про те, що заочне провадження і є додатковою гарантією позивачеві від зловживання відповідачем процесуальними правами, усунення причин затягування процесу, дотримання судами строків розгляду справи. Проте варто пам'ятати, що в окремих випадках розгляд справ у порядку заочного провадження не спрощує, а ускладнює процес та дає відповідачу можливість його затягнути, оскільки він має право на скасування заочного рішення судом, який його ухвалив, після чого справа розглядається в загальному порядку. Ось чому дотримання судами процесуального законодавства при ухваленні та перегляді заочного рішення є визначальним з точки зору досягнення мети інституту заочного провадження – сприяти ефективному та оперативному здійсненню правосуддя [11, с. 60].

Зважаючи на те, що інститут заочного рішення спрямований, з одного боку, на розширення засад диспозитивності в цивільному процесі (зокрема свободи розсуду сторін), та, з іншого боку, на запобігання можливості зловживання процесуальними правами й установлення відповідальності за ці зловживання [12, с. 148], вважаємо, що передбачені законодавством процесуальні фільтри у вигляді встановлення чіткого строку на подачу відповідачем заяви про перегляд заочного рішення та правових наслідків пропуску такого, унеможливають зміну таких судовою практикою в односторонньому порядку, оскільки провокуватимуть різного роду процесуальні диверсії зі сторони відповідача. А тому, переслідуючи мету забезпечення прав відповідача на оскарження заочного рішення в загальному порядку, можна стикнутися з ще більшою

проблемою – грубе порушення прав та інтересів сторони позивача, яка також повинна мати певні процесуальні гарантії від проведеного заочного розгляду справи та ухваленого за його результатами заочного рішення.

Наголошуємо, що з моменту постановлення Великою Палатою Верховного Суду постанови від 09 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16 (Провадження № 14-74цс21) пройшло не так багато часу, однак висновки сформульовані в ній щодо правової природи строку на перегляд заочного рішення і надалі скептично сприймаються науковою спільнотою та є причиною значної частини наукових дискусій та обговорень. Важко пристосовується із новим підходом до вирішення зазначеного питання і судова практика. Так, **ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 квітня 2023 року, у справі № 465/5184/14-ц (провадження № 61-12182св20) передано зазначену справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду у зв'язку із наявністю підстав для відступу від висновку, викладеного Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 9 листопада 2021 року в справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21), щодо неможливості залишення без розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої з пропущенням строку подання такої заяви, або якщо причини пропущення строку визнані судом неповажними.**

Передаючи справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду Касаційний цивільний суд у справі № 465/5184/14-ц виходив з того, що у постанові від 9 листопада 2021 у справі № 214/5505/16 (провадження № 14-74цс21) Великою Палатою Верховного Суду істотно змінено підхід до розгляду заяви про перегляд заочного рішення суду в разі подання її з пропущенням встановленого для цього процесуального строку, який існував із часу запровадження інституту заочного рішення, тобто з 30 вересня 2005 року, і який не містив суттєвих проблем у правозастосуванні. При цьому аналіз практики ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах, як новели цивільного процесу, дозволяє дійти висновку, що питання щодо пропущення строку на подання заяви про перегляд заочного рішення суди вирішували на підставі статті ЦПК України, що передбачала наслідки пропущення процесуального строку, якими є залишення заяви без розгляду, а не без задоволення. Більше того, усталеною була практика, за якою питання про поновлення пропущеного процесуального строку вирішував суд, який ухвалив заочне рішення, а не суд вищої інстанції, як це запропонувала Велика Палата Верховного Суду. Тобто вже після того, як суди перевірили додержання строку подання заяви про перегляд заочного рішення і вчинили, у разі необхідності, певні процесуальні дії, суд перевіряє відповідність форми і змісту заяви про перегляд заочного рішення вимогам статті 285 ЦПК України. Такими є структура цивільного процесу і темпоральність дій суду. Крім того, модель, запропонована Великою Палатою Верховного Суду, згідно з якою перевірка процесуального строку подання заяви про перегляд заочного рішення здійснюється апеляційним судом при перегляді заочного рішення суду по суті, спричиняє для судової практики безліч нових процесуальних проблем, які постановою не вирішені. Зокрема, Великою Палатою Верховного Суду не вирішено питання подальших процесуальних дій апеляційного суду у разі якщо цей суд при перегляді заочного рішення по суті дійде висновку, що відповідач без поважних причин пропустив строк подання заяви про перегляд заочного рішення суду. До того ж, у такій ситуації постає питання, як бути апеляційному суду, якщо до місцевого суду подані відповідні заяви іншими відповідачами, адже перегляд заочного рішення судом, що його ухвалив, є персоналізованим правом і обов'язком кожного із залучених до справи відповідачів. Запропонований Великою Палатою Верховного

Суду підхід, яким передбачено, що перевірка процесуального строку подання заяви про перегляд заочного рішення здійснюється апеляційним судом при перегляді заочного рішення суду, по суті нівелює (знищує) ту мету і ціль, з якою до цивільного судочинства у 2004 року повернуто такий інститут як заочний розгляд справи після його скасування у 1929 році. Заочний розгляд справи є процесуальною санкцією, цивільно-процесуальною відповідальністю відповідача як самостійного виду юридичної відповідальності, який не те що не з'явився до суду (це його право), а не повідомив суд про причини своєї неявки, маючи таку можливість, а потім вимагає (саме за це, за свою поведінку) скасувати заочне рішення суду. Тобто якщо норми цивільного процесуального законодавства встановлюють правові приписи щодо належної поведінки учасників цивільного судочинства, передбачають певні обов'язки у цивільному процесі, то наявність для відповідача процесуальної санкції, а саме – пройти всю процедуру перегляду заочного рішення, є необхідною, оскільки дозволяє забезпечити додержання зобов'язуючих цивільних процесуальних норм. Саме це, на думку колегії суддів, не врахувала Велика Палата Верховного Суду, змінюючи застосовувані доволі тривалий час парадигми інституту заочного розгляду справи [14].

А тому правовий висновок колегії суддів КЦС ВС в ухвалі від 26 квітня 2023 року щодо мети інституту заочного розгляду справи, а саме щодо необхідності лише суду першої інстанції вирішувати заяву про перегляд заочного рішення з можливістю залишення заяви без розгляду у разі пропущення строку на подання такої заяви з подальшим обов'язком відповідача оскаржити таку ухвалу місцевого суду, а не саме заочне рішення суду, як процесуальна санкція і відповідальність відповідача, на думку останньої, узгоджується із загальною доктриною науковців-процесуалістів [14].

Однак ініційований КЦС ВС в ухвалі від 26 квітня 2023 року процесуальний конфлікт переданий на розгляд Великої Палати не увінчався успіхом, оскільки 19 жовтня 2023 року Велика Палата Верховного Суду постановила ухвалу, якою вирішила справу повернути на розгляд Верховному Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду. Крім того, в пункті 34 постанови зауважила, що саме періодичне передання їй на розгляд справ для вирішення однієї і тієї ж проблеми за відсутності обґрунтованих підстав та лише з мотивів незгоди з раніше сформульованими Великою Палатою Верховного Суду висновками не сприяє дотриманню принципу юридичної визначеності, на необхідність застосування якого звернув увагу Верховний Суд у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду в ухвалі від 26 квітня 2023 року. Крім того, висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 9 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16, ніяк

не перешкоджають судам застосовувати визначені ЦПК України заходи реагування на випадки зловживання відповідачем правом на оскарження заочного рішення суду першої інстанції [15]. Натомість судді Великої Палати **Мартев С. Ю. та Воробйова І. А. висловили окрему думку, згідно якої вважали, що** мотиви, викладені в ухвалі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 26 квітня 2023 року, містять достатньо підстав для прийняття справи на розгляд Великою Палатою Верховного Суду та надання обґрунтованих висновків щодо необхідності вирішення питання про неможливість залишення без розгляду заяви про перегляд заочного рішення, поданої з пропущенням строку її подання, або якщо причини пропущення строку визнані судом неповажними [16].

Очевидно, що окреслений Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 09 листопада 2021 року процесуальний орієнтир для судів першої інстанції у вирішенні питання щодо дотримання відповідачем строку на подання заяви про перегляд заочного рішення та правових наслідків пропуску такого з неповажних причин (заява підлягає залишенню без задоволення) не лише кардинально змінив раніше сформований підхід до вирішення цього питання, але й спровокував правову колізію, яка потребує якнайшвидшого вирішення. Сформована Великою Палатою позиція, згідно якої *суд приймає до розгляду належно оформлену заяву про перегляд заочного рішення незалежно від пропуску строку на її подання та залишає цю заяву без задоволення у разі, якщо нема підстав для поновлення вказаного строку*, фактично стала плацдармом для зловживання відповідачем своїми процесуальними правами щодо подання заяви про перегляд заочного рішення з необґрунтованим порушенням строку та відповідно влаштування різного роду процесуальних диверсій у вигляді 100-відсоткового отримання можливості оскарження заочного рішення в загальному порядку. Оскільки, як зазначено у даному дослідженні, можливість ухвалення заочного рішення слугує попередженням відповідачеві, який ухиляється від явки до суду. Тобто, не з'явившись на судові засідання, відповідач добровільно обмежує себе у використанні процесуальних прав на надання суду доказів, на висловлення заперечень проти позову, виключає свою участь у дослідженні доказів під час судового засідання. Кардинально змінивши підхід до вирішення питання Велика Палата фактично перетворила позивача на незахищеного учасника справи, позбавивши його при цьому можливостей, які він отримав з ухваленням заочного рішення.

Відтак проблема залишається відкритою та потребує більш ретельного її дослідження Верховним Судом і щонайважливіше якісного її вирішення, оскільки від цього залежить не лише формування єдиної та стабільної судової практики, але й виконання завдань цивільного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09 листопада 2021 року у справі № 214/5505/16 (Провадження № 14-74цс21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101473381> (дата звернення: 13.01.2024).
2. Навроцька Ю.В., Воробель У.Б. Правові наслідки пропуску строку подання заяви про перегляд заочного рішення в цивільному судочинстві. Нове українське право. 2022. Вип. 3. С. 40–48. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/281/246>. (дата звернення: 13.01.2024).
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. No 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 13.01.2024).
4. Ольховик Л.А. Поняття процесуальних строків у цивільному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 113–115. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/515777.pdf>. (дата звернення: 13.01.2024).
5. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за загальною редакцією Василюки Н.В., Гулька Б.І., Кота О.О. – Київ: ВД «Дакор», 2021. – 1028 с.
6. Навроцька Ю.В. Заочний розгляд справи в цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 192 с.
7. Комаров В.В., Гусаров К.В., Сакара Н.Ю. та ін. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути: монографія/ за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2016. 848 с.
8. Демків Р.Я. Актуальні питання поновлення та продовження процесуальних строків у цивільному процесуальному кодексі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2018. № 1. С. 55–63. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1002/1/09.pdf>. (дата звернення: 13.01.2024).

9. Даніленко Я. Р., Атаманчук І. В. Ознаки інституту заочного розгляду справи в цивільному процесі України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУімені Василя Стуса*. 2021. С. 94–97. URL: <https://vestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/11239/11128> (дата звернення: 13.01.2024).
10. Бичкова С.С. Заочний розгляд цивільної справи: сутність та умови. *Приватне право і підприємництво*. 2018. Вип. 18. С. 52–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pprip_2018_18_12 (дата звернення: 13.01.2024).
11. Марчук О.Л., Бондарчук-Ладна О.В. Перегляд заочного рішення суду: деякі питання практичного застосування. *Судова Апеляція*. 2016. № 4(45). С. 52–61. URL: http://idpnap.org.ua/files/sudova-apelyatsiya_-_4-_45_-_2016_.pdf (дата звернення: 13.01.2024).
12. Горбонос Ф.В., Іващук Н.Л. Поняття та умови заочного провадження справ у судах. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 147–151.
13. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 13 січня 2021 року у справі № 1519/2-4031/11 (провадження № 61-13202св20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94297011> (дата звернення: 13.01.2024).
14. Ухвала Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 26 квітня 2023 року, у справі № 465/5184/14-ц (провадження № 61-12182св20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403040> (дата звернення: 13.01.2024).
15. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 19 жовтня 2023 року, у справі № 465/5184/14-ц (Провадження № 14-67цс23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114390095> (дата звернення: 13.01.2024).
16. Окрема думка судді Великої Палати Верховного Суду Мартева С. Ю. та Воробйової І. А. від 19 жовтня 2023 року, у справі № 465/5184/14-ц (Провадження № 14-67цс23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114759223> (дата звернення: 13.01.2024).